

Владан Д. Станковић

Мастер историчар, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Стефан Немања и Римска црква

Сажетак: Основно начело историјске методологије јесте да се историјске синтезе и радови пишу на основу историјских извора. Следећи ово начело у раду је коришћено неколико извора битних за израду овог рада. Циљ рада је да прикаже какав су односи имали црква у Риму са једне, и Србија са друге стране. Како су отпочели ти односи и њихов резултат у виду краљевске круне. На самом почетку XIII века Римска црква, а у време понтификата Инокентија III (1199–1216), имала је велики утицај на простор југоисточне Европе који ће доживети велике промене. Циљ Рима да се остваривањем уније потчини што већи број земаља и четврти крсташки рат оставио је озбиљне последице и на Србију али и целокупну југоисточну Европу. Србија је у једном немирном добу покушаваа да обезбеди своју самосталност и потврди је на међународном плану. Стефан Немањић (1198–1228) је наставио политику свога оца у погледу односа са римокатоличком црквом.

Кључне речи: Римска црква, Инокентије III, југоисточна Европа, Србија, Стефан Немања, круна.

На самом почетку излагања треба нагласити да на нашу велику жалост не постоје писани трагови који говоре о преписци између Рима, односно папе са једне и Стефана Немање са друге стране, односно Србије. Тако да ми не знамо ништа о начину на који су водили кореспонденцију, која је била њихова тема као и многим другим стварима.¹ Ипак посредно из писма које је упутио Стефан Немањић папи Инокентију III наслућујемо да је преписке са Римском црквом било. Коначно, круна² која је стигла из Рима 1217. године открива нам можда и позадину дотадашње преписке Немање и његовог сина Стефана Немањића са Римом.

Треба указати на црквене и црквене-политичке интересе Рима на подручју југоисточне Европе. Њих можемо сагледати као бригу за своју цркву (вернике, верске организације) али и као прозелитистичку. Оваква политика се суштински није променила према простору југоисточне Европе током средњег века. Свакако треба указати и на црквене и политичке околности у којима се налазила држава и њен владар. Како бисмо видели какви су односи владали између Рима и Србије, неопходно је подсетити се дешавања током XI века која су утицала на црквене али и политичке прилике српског народа. Када говоримо о средњовековној историји српског народа, готово је немогуће одвојити политичку од црквене историје и обрратно. Црквене прилике у српским земљама зависиле су у највећој мери од политичких односа. Током IX и X века све епископије које су се налазиле у оквиру српских земаља биле су потчињене црквеним средиштима ван њених граница. У XI

¹ Р. Маринковић, Немањина дворска канцеларија, Стефан Немања-Свети Симеон Мироточиви, Историја и предање, изд. САНУ, Београд 2000, 131–136.

² О круни видети више у: С. М. Душанић, Владарске инсигније и државна симболика, Београд 1994, 26–30.

веку на живот српског народа утицала су два црквена догађаја а то су стварање Охридске архиепископије а потом и Барске архиепископије.³ Тако су се на простору између Београда и Скадра, сусретали културни и црквени утицаји и Цариграда и Рима.⁴ Коначни расцеп међу црквама, који се одиграо 1054, представља такође значајну промену, иако савременици нису били свесни њеног значаја. Образовањем Охридске архиепископије њене границе пресецале су српске земље и раздвајале области које су преко Охрида биле повезане са источноправославним Цариградом од области које су преко приморских црквених седишта биле повезане са католичким Римом.⁵

На политичком плану, Стефан Војислав ће у XI веку успети да избори извесну самосталност, укључујући своју државу у византијски систем вазалних држава. Његов син, Михаило ће средином XI века да наследи оца и постаће савезник и пријатељ Ромеја са титулом протоспатара. Врхунац његове владавине представљаће краљевско достојанство⁶ и поменуто уздизање Бара у ранг архиепископије, све од стране Рима.⁷ Управо је то прво црквено средиште у српским земљама пре Саве и представља претечу његове делатности, наравно у сасвим измењеним околностима. Поновни успон Византије смањиће латински утицај у српском хришћанству. Црквене прилике које су успостављене у XI веку доживеће читав низ политичких промена током XII века.⁸ Изграђивање српске државе у време Стефана Немање (1168–1196) из основа је изменило дотадашње стање и у политичком али и црквеном погледу. Средиште државе, за разлику од прилика у XI веку, пренело се и учврстило у српским земљама у унутрашњости. Иако је улога католичких области Приморја одувек била велика, Немања је у Византијском свету тражио и налазио изворе и узор верског живота и црквене организације. Епископија у Расу постала је верско али и политичко средиште земље.⁹ Међутим, нема разлога да сумњамо да је Стефан Немања био у лошим односима са Римском црквом. Посебно ако имамо и у виду да је Немања даривао цркве у Барију и Риму. Али и управљао облашћу у којој је становништво у већини припадало католичанству.¹⁰

*Litterae magni Iupani totius Serviae*¹¹,

qui pontifici se offert atque commendat. Innocentio dei gratia summo pontifici et universali pape Romane ecclesie beatorum Apostolorum Petri et Pauli, S. eadem gratia et sancta oratione vestra Magnus Iuppanus totius Servie, Salutem tamquam patri suo spirituali. Litteras sanctitatis vestre recepimus et bene intelleximus, et que venerabiles legati vestrim scilicet I. Capellanus et Symon subdiaconus, tam in litteris quam in ore eorum narraverunt nobis. Nos autem semper consideramus in vestigia sancte Romane ecclesie, sicut memorie pater meus, et preceptum sancte Romane ecclesie sepe custodire, et in proximo legatos nostros vellemus transmittere ad sanctitatem

³ Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, Сава Немањин-Свети Сава. Историја и предање, изд. САНУ, Београд 1979, 27–53. даље (Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама*, 27–53.)

⁴ Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве I*, Београд 1991, 45.

⁵ *Историја српског народа I*, Београд 1981. (С. Ђирковић) 187. даље (ИСН I).

⁶ Треба рећи да је реч о застави коју је Рим послао и означава да је неко или сама држава под заштитом свете столице у Риму.

⁷ ИСН I, 186. (С. Ђирковић); Д. Оболенски, *Византијски комонвелт*, Београд 1996, 263–264.

⁸ Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама*, 29; Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве 47*.

⁹ В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Београд 2002, 110; ИСН I, 261. (Ј. Калић). Својим доласком у Рас, другим крштењем, односно миропозањем направљен је заокрет којим ће Стефан Немања своју државу окренути ка православљу.

¹⁰ Б. Миљковић, *Немањини и свети Никола у Барију*, ЗРВИ XLIV, Београд 2007, 275–294.

¹¹ Због самог значаја овог писма, али и због значаја за овај рад овде га преносимо у целости.

*vestram. Nos atem locuti sumus dictis venerabilibus tuis legatis, quoniam ipsi cum ore eorum nar-
rabunt sanctitati vestre eloquia mea.*¹²

Писмо Стефана Немањића упућено Инокентију III

*Инокентију, милошћу Божијом, врховном свештенику и васељенском њаји Римске цр-
кве блажених ајосћола Петра и Павла, Сћефан, истом милошћу и вашим свешћим мо-
литћвама, велики жујан целе Србије, јоздрав, као свом врховном оцу. Примили смо јо-
сланике Твоје Свешћости и разумели смо добро, оно шћо су казивали како у јисму јћако
и усмено тћвоји часни јосланици, кајелан Иван и ијоћакон Симон. Захваљујемо се вели-
кој Свешћој сћолици, која Нас није заборавила, свој сина, нећо је учинила да се Нас сешћи.
Шћо се нас тћиче, да знаш да мислимо ходати заувек сћојама Римске цркве, како је хо-
дао наш оћтац, блаће усћомене, и увек вршићи наредбе Римске цркве, шћавише желимо
да јрво јошаљемо Свешћој сћолици наше јосланике. Мећућим, већ смо разјоварали са
тћвојим часним јосланицима, тће ће они усмено обавесћићи Твоју свешћост за оно шћо
смо им рекли.*

Ову приврженост и како се наводи у писму опредељење да се *хода сћојама Римске цркве* треба разумети искључиво у политичком контексту, као потреба да се остваривањем приснијих односа и обећањима дође до жељеног циља, односно круне. Стефан Немањић се позива да је и његов *оћтац, блаће усћомене*, био привржен Риму, овакво позивање можемо претпоставити да је извршено због већ раније преписке коју је Стефан Немања имао са Римом. Услед недостатка извора нама остаје недокучиво да ли је можда и Стефан Немања тражио круну, позвајући се на своје легитимне претке у Зети који су већ имали ту титулу. На самом почетку XIII века околности су се измениле и пратећи дешавања у Србији и суседној Бугарској видећемо како су се односи са Римом окончали.

Папа Инокентије III је већ 1202. године донео одлуку да изађе у сусрет Стефановој молби и пошаље му круну.¹³ Стефанова молба у Риму била је примљена добро и све је изгледало као да ће Рим потчинити још једну земљу. Папа је одредио и легата, кардинала Јована из Албана у Лацију, који је требао да обави крунисање. До негативне промене до које је дошло у ставу Рима последица је ескалирања сукоба између Стефана Немањића и Вукана и мешања у истом од стране угарског краља Емерика (1196–1204), а који пружа подршку у успостављању новог великог жупана Вукана.¹⁴ Утицај Рима засигурно је био повећан, но то није утицало да и сам Вукан и огранак породице Немањића на чијем је челу, постану ревностни католици. То је била само неопходна подршка, а која је требала да успостави Вукана на чело државе.¹⁵ Мећутим, Вуканова влада над свим српским земљама кратко је трајала и није ништа успела значајније да измени у црквеном поретку тих земаља. Тако ни католичка црквена организација није успела да продре у Рашку у овако кратком периоду.¹⁶ Да је папа Инокентије III радио на очувању Вукана на место великог жупана и да се залагао у том смислу, говори и писмо које је упутио Калојану. У њему је папа затражио да успостави мир и добре односе са Вуканом.¹⁷

¹² A. Theiner, *Veterea monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Romae 1863, I, p. 6.

¹³ A. Theiner, *Mon. Slav.* I, 36.

¹⁴ *ИСН I*, 266–268. (С. Ђирковић)

¹⁵ У прилог оваквој тврдњи иде да је сам Вукан сахрањен у Студеници, његов син Ђорђе је сахрањен у Сопоћанима. Други син, Стефан, је ктитор манастира Мораче, док се трећи син Димитрије замонашио (Давид) и подигао манастир посвећен Благовештењу (касније по свом ктитору манастир је добио назив Давидовица).

¹⁶ Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама*, 27–53.

¹⁷ *Patrologia Latina*, ed. J. P. Migne (Paris, 1844–1864), Том 215: 240 (писмо је датованао 10.09.1203.) даље (P.L.)

Сличан пример се одвија у хронолошком и у географском погледу у блиској Бугарској. Као спектабилна сила Бугарска ће се утврдити у југоисточној Европи.¹⁸ Бугарски владар Калојан (1197–1207) је личност која изводи Бугарску на нови пут и захваљујући односима са Римском црквом даје јој карактер самосталне државе, независне од Византије.¹⁹ Сама преписка је отпочела 1199. године писмом папе Инокентија III, упућено Калојану.²⁰ Калојан, позивајући се на пређашње крунисане поглаваре Бугарске и са жељом да се врати Римској цркви, тражи одличја и круну. То је крајњи циљ бугарског владара. У преписку са папом Инокентијем укључују се и други чиниоци Бугарске власти. На првом месту архиепископ Василије. Он ће тражити од Инокентија III да испуни молбу његовог владара Калојана.²¹ Догађаји из 1203–1204. године из основе су променили политичку ситуацију на европском југоистоку. Бежећи из Цариграда цар Алексије III Анђео и патријарх Јован X Каматир обратили су се Калојану, са предлогом да му признају његову владарску титулу и да се Бугарска црква уздигне у ранг патријаршије.²² За Бугаре, престиж Царства је био потпуно срушен. Калојан је одбио понуду. О овом догађају говори сам Калојан у писму које је упутио папи Инокентију III. Овим чином Калојан је нудио још један, наводно, доказ његове искрене жеље за унијом са Римом.²³ Калојан је успоставио пријатељску политику према папству, што је кулминирало црквеном унијом и крунисањем од стране кардинала Лава титулом: *Краља Бујара и Влаха*, 8. новембра 1204. године.²⁴ Да ће до овог чина доћи говори нам и писмо које Инокентије III послао Калојану почетком 1204. године. У споменутом писму говори се и о дозволи Калојану да кује новац са својим ликом.²⁵ Калојан је добио своју круну из Рима. Но, папа је деловао опрезно и доделио је како смо видели краљевски наслов и ништа више, док је архиепископ трновски Василије учињен *џримасом* Бугарске. Калојану то није сметало и он је наставио себе да назива царем, а свог примаса патријархом. То се и види током целокупне преписке између Калојана и Инокентија III. Док се Калојан назива „*imperator*“, Инокентије за свог саговорника употребљава речи „*nobilis viro*“ или „*rex*“.²⁶ Инокентије III је по сваку цену желео да Бугарску одржи у оквиру Римске цркве и да тек оствареној унији да изгледе да преживи. Али приближавање Бугара и Рима никуда није одвело. Стиче се утисак да бугарски владар није стигао да се прилагоди новом поретку који је долазио из Рима. Бугарска власт се брзо распадала под унутрашњим и спољним притиском за време цара Борила (1207–1218). Показало се да је Калојанова смрт била истинска катастрофа за његово царство. Узурпатор престола, Калојанов синовац, Борил који се одмах оженио његовом удовицом, није био у стању да управља великом држа-

¹⁸ A. Ducellier, *Albania, Serbia and Bulgaria, The New Cambridge Medieval History*, Volume V c. 1198–c. 1300. ed. by David Abulafia, Cambridge 1999. 779.

¹⁹ Ф. Успенски, *Историја Византијског царства од 11. века до 15. века*, Београд 2000, 297.

²⁰ P.L. Том 214: 825; A. Theiner, *Mon. Slav.* I, 11.; A. Potthast, *Regesta pontificum romanorum*, vol. 1, Graz, 1874, 89. Латински извори за Бугарската историја том III, Издание на Бугарската Академија на Науките Софија, 1965. 308–309. даље (ЛИБИ, III).

²¹ P.L. Том 214: 1115–1116; A. Theiner, *Mon. Slav.* I, 17.

²² И. Дујчев, *Сава Немањин-Свети Сава, Свети Сава у Бујарској историји*, Историја и предање, изд САНУ, Београд 1979, стр. 443–451.

²³ P.L. Том 215: 155–156; A. Theiner, *Mon. Slav.* I, 20–21; ЛИБИ, III, 319–320; Moore C. John, *Pope Innocent III (1160/61–1216): To Root Up and to Plant*, Notre Dame 2009.123.

²⁴ D. G. Angelov, *Prosopography of the Byzantine World (1204–1261) in the Light of Bulgarian Sources, Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean after 1204*, London 2011. 102–103.

²⁵ P.L. Том 215: 277–280; ЛИБИ, III, 323–327; J. C. Moore, *Pope Innocent III*, 126–128.

²⁶ Ф. Дворник, *Словени у европској историји и цивилизацији*, Београд 2001, 130.

вом на чијем челу се ипак јако дуго одржао (1207–1218).²⁷ Папство није имало успеха са Калојановим наследником Борилом. Иако узурпатор коме је била потребна папина помоћ, Борил је управљао Црквом у византиском духу, сазивајући Сабор у Трнову против јеретичког богумилског покрета. Мада је папа послао кардинала у Бугарску у време Сабора, његове процедуре су биле потпуно источне и у складу са византијским духом.²⁸

Са почетком XIII века Венеција је постала једна од најутицајних држава. Стефан Немањић био је свестан политичке реалности, била је неопходна сва подршка како би се стигло до краљевске круне. Тако је склапање новог политичког брака са унуком венецијанског дужда Енрика Дандола, Аном Дандоло, требало управо и да послужи.²⁹ Прилика која се убрзо указала Стефану Немањићу није остала неискоришћена. Угарски краљ Андрија II је из Сплита 1217. године отишао у крсташки поход. То је дало простора Немањићу за деловање. “У исто време господар Србије или Рашке Стефан, који се називао великим жупаном, пошаље изасланике до Римске столице и испослује од врховнога свештеника Хонорија краљевску круну. Он је био послао изасланика из своје најуже пратње, који дође и круниса га као првога краља своје земље.”³⁰ Према правилима Римске цркве, круну је из Рима донео папски легат и извршио крунисање.³¹ Обред је био у потпуности католички. Сасвим природно круна није стигла као израз добре воље Рима већ „*Quid pro quid*“, признавањем врховне власти папе и универзализма Римске цркве. Формално признавши папску власт добио је краљевско одличје а да притом црквена организација и православље нису ни доведени у питање. Са друге стране то не значи да су наступили лоши односи са Римском црквом. Да је тако видимо и из писма Стефана *Првовенчаног* упућено папи Хонорију III. У њему је између осталог и изражена жеља да се остане у добрим односима са Римом.³²

²⁷ Ф. Успенски, *Историја Византијског царства*, 410.

²⁸ Ф. Дворник, *Словени у Европској историји и цивилизацији*, 131; J. Fine. *The Late Medieval Balkans*, 113.

²⁹ *ИСН I*, 299. (Б. Ферјанчић)

³⁰ *Eodem tempore Stephanus dominus Servie sive Rasie, qui megaiupanus appellabatur, missis apocrisariis ad Romanam sedem impetravit ab Honorio summo pontifice coronam regni; direxit namque legatum a latere suo, qui veniens coronavit eum primumque constituit regem terre sue.* Thomas Archidiacons, *Historia Salonitica*, ed. Franjo Rački, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 26, Scriptorum 3 (Zagreb, JAZU, 1894), поглавље XXV.

³¹ Ј. Калић, *Рашка Краљевина*, ЗРВИ XLI (2004), 183–189.

³² *Sanctissimo patri et domino Honorio, romane sedis, ecclesie universali pontifici, Stephanus dei gratia totius Servie, Dioclie, Tribunie, Dalmatie atque Chlumie rex coronatus, inclinationem summe fidelitatis constantia. Quemadmodum omnes christiani diligunt uos et honorant, et pro patre et domino retinent: ita nos desideramus sancte romane ecclesie et vestri fidelem filium nominari, affectans quod benedicto et confirmatio dei et vestra sit, si placet, super coronam et terram nostram semper manifeste. Et ob hoc vobis nostrum episcopum Metodium nomine destinamus, ut quicquid ex uestri sanctitate et voluntate processerit; nobis per latorem presentium litteris, si placet, rescribatis.* F. Rački, *Pismo prvovjenčanog kralja srpskoga Stjepana I papi Honoriju III godine 1220, Starine Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti 7, Zagreb (1875)*, 53–55.